

KRÉMER FERENC

A társadalmi gyűlölet és a gyűlölet-bűncselekmények kezelése

„Ó, igen, európaiak,
NAGY jogtalanságot követtek el.
Meddig hagyjuk még, hogy így legyen?
Fasiszta helyé válik Európa?
A válasz az utatok,
a válasz a sorsotok.”
Linton Kwesi Johnson: Reggae fi Peach¹

Ahhoz, hogy egyáltalán hozzá tudjunk kezdeni azoknak a folyamatoknak az elemzéséhez, amelyek stimulálják vagy éppen ellenkezőleg, korlátozzák a terjedését, először meg kell határoznunk magát a gyűlöletet. Ebben a tanulmányban a gyűlöletet nem pszichológiai jelenségként kezelem, bármennyire elválaszthatatlanok is az azt létrehozó és fenntartó folyamatok a pszichológiai hatásoktól és következményektől. Ezek azonban másodlagosak, valójában csak a társadalmi feltételek kombinációinak következményei. Egyetértek *Lentín* megállapításával: „*A rasszizmus pszichologizálása a közvélekedés szintjén vagy akár intellektuális síkon, akadályozza annak feltárását, hogy gyökerei inkább Európa politikatörténetében találhatók meg.*”² Azért, hogy megkülönböztessem a gyűlölet egyéb típusaitól, *társadalmi gyűlöletnek* fogom nevezni azt a típust, amely az előítéllettel és a gyűlölet-bűncselekménnyel függ össze. Ebben a tanulmányban arra az előítéletek kapcsán kidolgozott elméletre alapozom a társadalmi gyűlölet és a gyűlölet-bűncselekmények értelmezését, amelyet a jog- és rendőrtisztviselők között végzett kutatás kapcsán dolgoztam ki.³ E koncepció lényege, hogy az előítéletek a társadalom fogalmának és

1 „Oh ye people of Europe, / GREAT injustice are committed upon deh land, / How long will we permit dem, to carry on? Is Europe becoming a fascist place? The answer lies at your own gate, / and in the answer lies your fate.” Linton Kwesi Johnson jamaicai születésű, Angliában élő dub költő. Idézi Alana Lentín – Gavan Titley: *The Crisis of Multiculturalism: Racism in a Neoliberal Age*. Zed Books Ltd., London, 2011, p. 11.

2 Uo. 35. o.

3 Fleck Zoltán – Krémer Ferenc – Navratil Szonja – Uszkiewicz Erik: *Technika vagy érték a jogállam? A jogállami értékek átadása és az előítéletek csökkentése a jogászok és rendőrtisztek képzésében*. L' Harmattan Kiadó, Budapest, 2012, 11–37., 42–48. o.

a hierarchia jellegének változásaira reagálnak. A társadalmat a feltételek és az abból kiinduló cselekvések által létrehozott konstrukciónak tekintem. Minden társadalomnak szüksége van közös valóságra, és nemigen tekinthetjük társadalomnak azt, amelynek nincsen közös valósága, ez teszi ugyanis lehetővé, hogy a különféle csoportok és egyének egy közös mezőben értelmezhesék a saját valóságaikat.⁴ Ahogyan a konszenzuskészség, úgy a társadalmi gyűlölet is ennek a közös valóságnak az egyik (lehetséges) dimenziója, amelyik az egyéneket meghatározott, a hierarchiát konstruálók szempontjából előnyös osztályokba sorolja. Ilyen a „rassz” és a „faj”,⁵ amelyek egyaránt „*az emberek osztályozását szolgáló, társadalmilag konstruált*” fogalmak⁶, vagyis „objektíve”, e konstrukciós folyamatól függetlenül nem léteznek. „*Számtalan forrásból származó adat mutatja, hogy az emberi faj genetikailag homogén és a genetikai variációk széles körben jellemzik a különböző populációkat. [...] A rassz ennek ellenére mind társadalmilag, mind tudományosan veszélyes fogalom maradt. Szerencsére a modern humángenetika azt a fontos üzenetet közvetíti, hogy az emberi populációk osztoznak a legtöbb genetikai variáción, és a tudomány nem támogatja azt az elképzelést, hogy az egyes populációk diszkrét, egymással nem érintkező entitások. [...] A genetika tehát fontos eszköze lehet a rasszprobléma megvilágításának, valamint hatástalanításának, és képes is erre.*”⁷ A „faj” és a „rassz” fogalom létezésének oka és értelme a társadalmi viszonyok és folyamatok körül folyó küzdelmekben lelhető fel. Az előítéletek és a társadalmi gyűlölet az így megkonstruált kategóriák szerint fogalmazódik és szerveződik meg. Az új rasszizmus, éppen azért mert a genetika cáfolja az axiómáit, már igyekszik távol tartani magát a genetikától, és a kultúrára helyezi a hangsúlyt.⁸ A régi és az új rasszizmus azonban nem válik el élesen egymástól, Magyarországon is egybemosódik például, ha a cigányokról van szó.

Az elemzés szempontjából hasznos megkülönböztetni egymástól az előítéletet és a társadalmi gyűlöletet. Az *előítélet* egy zárt, átjárhatatlan rétegekből álló társadalmi hierarchia tudati konstrukciója és az ennek megfelelő ítéletek kommunikálása. A diszkrimináció pedig e hierarchia megvalósítására

4 A közös valóság jelentéséhez lásd Krémer Ferenc: A biztonság intézménye és a rendőrség. Replika, 2011/1., 205–207. o.

5 Ahogy egyetlen írásomban sem, most sem használom a „faji egyenlőtlenségek” kifejezést.

6 Glenn C. Loury: A faji egyenlőtlenségek anatómiája. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002, 16. o.

7 Lynn B. Jorde – Stephen P. Wooding: Genetic variation, classification and “race”. Nature Genetics, vol. 36, 2004 October.

<http://www.nature.com/ng/journal/v36/n11s/full/ng1435.html>

8 Lásd Alana Lentin – Gavan Titley: i. m. 49. oldaltól.

tett gyakorlati kísérlet. Mivel az előítélet az egyenlőség intézményesülésével párhuzamosan alakul ki és szerveződik meg, kölcsönhatásban van a megcélzott csoportok identitásának kialakulásával. Az előítéletek és a diszkrimináció egyik fontos célja, hogy a célcsoportok saját identitásukként fogadják el az előítéletek által megfogalmazott lenéző-megkülönböztető értékeléseket. Másik fontos céljuk, hogy intézményesítsék a megkülönböztetéseket – ha ez nem sikerül, akkor olyan informális hierarchia létrehozására törekednek, amely megakadályozza a közjavakhoz való egyenlő hozzáférést, és *privilegiumokat* ad a többségnek.

A társadalmi gyűlölet felfogható úgy is, mint az előítélet súlyosabb, durvább változata, ebben az esetben *Allpor*thoz hasonlóan egyfajta határozottság-skálát állíthatunk fel.⁹ Van azonban más lehetőségünk is. Az előítélet által konstruált merev hierarchia virtuális privilegiumokat jelent a magukat domináns csoporthoz tartozónak képzelők számára. Ezeket a privilegiumokat az előítéletek nemcsak megkonstruálják, de ahogy annak idején a Római Birodalom határait a limes, védelmezik is. Ennek a határvonalnak vannak konszans és társadalmanként, valamint koronként változó tartalmú érzékeny, gyenge pontjai, amelyeket az átjárhatatlan hierarchia illúziójának fenntartásához különösen erőteljesen kell védelmezniük a privilegizált csoportoknak. Ilyen gyenge pont például a munkaerő-piaci pozíciókhoz és a hatalom bármely formájához való hozzáférés. A diszkrimináció a közjavakhoz való hozzáférés hierarchiáját védő limes minden egyes pontján megjelenik, akadályozza a munkához jutást, a tanulást, az egészségügyi ellátást stb., de nem feltétlenül jár együtt gyűlölettel.

Az előítélet megfelelő háttérrel és alapot teremt tehát a diszkrimináció számára, de annak ellenére, hogy a szakirodalomban általános az előítéletek és a gyűlölet-bűncselekmények összekapcsolása, az előítélet nem ad elegendő alapot az utóbbihoz. Az előítélet törekvése és következménye, hogy az általa kreált hierarchia legaljára helyezze el a célcsoportokat. Az előítélet tehát *degradál és értéktelenné tesz*, ez pedig kevés az olyan bűncselekmények elkövetéséhez, mint a romák elleni magyar gyilkosságsorozat, vagy a *Brevik* által elkövetett tömeggyilkosság Norvégiában. Az előítélet célja az uralkodás és az elnyomás, nem más.¹⁰

⁹ Gordon W. Allport: Az előítélet. Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 44–45. o. (Eredeti megjelenés: The Nature of Prejudice. Addison-Wesley Pub. Co., Reading, 1954)

¹⁰ Hasonló véleményt fogalmaz meg Bonilla-Silva: Eduardo Bonilla-Silva: Racism without Racism. Color-Blind Racism and the Persistence of Radical Inequality in the United States. 2nd ed. Rowman & Littlefield Publ., 2006, pp. 25–26.

A társadalmi gyűlölet minőségileg és nem mennyiségileg különbözik az előítélettől. Amikor az átalakul társadalmi gyűlöletté, akkor már nem alárendeltek és engedelmségre alkalmas embereket konstruál, hanem *ellenségeket*, akik aktívan vagy passzívan, akár a pusztta létezésükkel is fenyegetik a privilegizáltak uralmát. Feltételezhető tehát, hogy létezik egy érzékeny határ a társadalmakban, amely elválasztja egymástól az előítéleteket és a társadalmi gyűlöletet. Az egyik oldalon állnak azok, akik pusztán előítéletek, azaz bíznak abban, hogy lehetséges elszigetelni a közjavaktól – ha Magyarországot vesszük példaként – a cigányokat, a zsidókat, a melegeket és a nőket. A másik oldalon pedig azok állnak, akik az általuk elképzelt társadalmi rend ellen támadó ellenségnek képzelik a kiválasztott csoportokhoz tartozókat. Támadásnak persze bármi tekinthető, például egy csoport növekvő létszáma, nyomorából fakadó túlélési stratégiája, vagy akár a társadalmi felemelkedése is. A dominanciára vágyakozók fejében mindig valós társadalmi folyamat alakulnak át ellenséges támadássá. Ennek következtében egy *elszigetelt saját valóságot alakítanak ki*, amely minden demokráciában ütközik a közös valósággal, ámde éppen ez igazolja számukra a realitását, az „ellenség” és a köztük fennálló háború valóságos voltát. Azokban az országokban pedig, ahol a társadalmi gyűlölet oktrojált közös valósággá válik, sohasem beszélhetünk demokráciáról.

Az előítélet tehát a társadalmon belül akarja alárendelt helyzetbe utasítani a célcsoportokat, esze ágában sincs kizárni őket onnan, hiszen akkor nem lenne kin uralkodni. Ezzel szemben a társadalmi gyűlölet célja *az általa definiált társadalom határain kívülre* szorítani ezeket az embereket, és ennek következtében azok bármely lépését úgy értelmezi, mint a társadalom, az ország vagy a nemzet elleni gonosz támadást. Mivel a világnak a társadalmi gyűlölet elképzelése szerint bizonyos tekintetben *homogénnek* kell lennie, minden, ami ezt a homogenitást megtöri, az ellenséges vele. Ezért az ellenségként definiált csoportok *veszélyesek* a „társadalomra” és folyton-folyvást fenyegetik azt. A magyar társadalomban a romák, és egyre inkább a zsidók vannak ebben a helyzetben. A 2011-ben a joghallgatók, valamint a 2004-ben és 2011-ben a rendőrtiszthallgatók között végzett kutatásaink azt mutatják, hogy a közhatalom működtetésében kulcsszerepet játszó foglalkozásokra készülő hallgatók több mint hatvan százaléka veszélyesnek tartotta a cigányokat és nyolc-tizenöt százaléka ugyanígy vélekedett a zsidókról.¹¹ Ők az ellen-

¹¹ Fleck Zoltán – Krémer Ferenc – Navratil Szonja – Uszkiewicz Erik: i. m. 56–58., 160–162. o. 14–18. táblázat.

séget legfeljebb oly módon engednék be a társadalomba, ahogyan a legyőzötteket: táborokba gyűjtött hadifoglyokként, vagy rabszolgákként.

A társadalmi gyűlölet működés módja: a gyűlöletbeszéd

A társadalmi gyűlölet legfontosabb célja kijelölni, fenntartani és minden lehetséges esetben demonstrálni a társadalom (az ebben az értelmezési keretben jellemző szóhasználatnál szólva: a nemzet, a „faj”, az „igaz hit” stb.) általuk létrehozott határait. Ha tehát védekezni akarunk a társadalmi gyűlölet ellen, akkor pontosan kell tudnunk, hol és hogyan jelölnek ki határokat a gyűlöletcsoportok a társadalmon belül. A társadalom egyébként is nagymértékben és sokféle szempont szerint tagolt, ez megnehezíti a feladatunkat, hiszen meg kell különböztetni a társadalmat differenciáló, ámde egyben tartó, és a szétszakító, külön, ellenséges közösségekre bontó határokat. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a diszkrimináció, az átjárhatatlan hierarchia létrehozására törekedve szintén elfogadhatatlan választóvonalakat jelöl ki a társadalomban. A társadalmi gyűlölet által kijelölt határ abban különbözik ezektől, hogy nem egyszerűen átláthatatlan, hanem megközelíthetetlen és sérthetetlen.

Ahhoz, hogy célt érjen, a társadalmi gyűlöletnek kétségbevonhatatlanná és *magától értődővé* kell tennie a társadalom határait, és arra kell törekednie, hogy az elképzelt választóvonalak valóságossá, érzékelhetővé váljanak mindenki számára. Ezt leginkább úgy érheti el, ha létrehozza az általa elképzelt zárt és abszolút homogén társadalom verbális és kulturális mintáját. Ahogyan az előítélet negatív szerepelvárások, tulajdonságok és magatartásmódok folytonos verbális kifejezésével jelöli meg a célcsoportokat, a társadalmi gyűlölet is verbálisan ritualizálja, azaz szavakban újra és újra kijelöli a szent határokat és eljuttatja a megsértésükért járó szankciókat. Akárcsak a vallásokban, a társadalmi gyűlölet magától értődővé tételében is nélkülözhetetlen szerepe van tehát a gyűlölet világa mitikus keletkezéstörténetei ismételtetésének.

A gyűlöletbeszédet valójában csak ebben az összefüggésben érthetjük meg, mert az *a rituális gyűlöletgyakorlatok része*, és ténútra visz, ha a szólás szabadság keretein belül akarjuk értelmezni. A polgári társadalom létrejötte óta a szabadság egyszerre jelenti az egyének függetlenségét és saját sorsuk feletti rendelkezését. A szólás szabadsága mindkét jelentést felöleli, mert csak az szól valóban szabadon, aki a saját maga formálta véleményét állítja szembe másokéval (ideérve azt is, ha megfontolás után a magáéval egyező-

nek fogadja el valaki másét), és felelősséget vállal azért a világért (a saját maga és mások sorsáért), amelyet így megjelenít. A szólás szabadsága a *vélemény* szabadsága, és egyetlen vélemény sem ab ovo igaz, mindegyik vitatható, és éppen a vitathatósága miatt tárják mások elé, mondják el és írják le. Mivel pedig a társadalom kölcsönös egymásrautaltságot, azaz a független egyének és társulásaik kooperációját feltételezi, a negatív és pozitív szabadságnak¹² egyaránt érvényesülnie kell benne. Ebből következik, hogy aki bárkit meg akar fosztani függetlenségétől, és ezt szóban elmondja, tegye ezt bármilyen kódolt formában is, az nem a szólás szabadságával él, hiszen *senkinek nem lehet szabadsága mások függetlenségének megszüntetésére*. A kérdés tehát az: milyen következményekkel jár, ha a vélemény szabadságon belül tartjuk a szabadságot sértő, megszüntetni akaró, önmagát kétségtelenné tudó ki nyilatkoztatásokat? Másként fogalmazva: milyen feltételek szükségesek ahhoz, hogy a gyűlöletbeszéd elférjen a szólásszabadság keretei között? Fel lehet-e lépni ellene úgy, hogy sértetlen maradjon a vélemények szabadsága? A Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya (1966) szerint nemcsak lehet, de fel is kell lépni és „*törvényben kell megiltani a nemzeti, származási (racial)¹³ vagy vallási gyűlölet bármilyen hirdetését, amely megkülönböztetésre (discrimination), ellenségeskedésre vagy erőszakra izgat (incitement)*”¹⁴. A gyűlöletbeszédet tehát csak akkor tekinthetjük a szólásszabadság részének – ahogyan például a TASZ teszi¹⁵ –, ha elfogadjuk, hogy bárkinek szabadsága lehet mások szabadságának megszüntetésére. Ez azonban mindaddig lehetetlen, amíg a szabadságot nem privilégiumként fogjuk fel. Csak a privilégiumként – vagyis a középkori értelemben, a hatalom attribútumaként – felfogott szabadság alapul mások kiszolgáltatottságán, a polgári szabadságot azonban éppen a privilégiumok semmisítik meg. A gyűlöletbeszéd tehát nemcsak a társadalmi gyűlölet rituális gyakorlása, hanem a polgári, mindenki számára egyenlő szabadság felszámolására való törekvés is. Azon dolgozik, hogy csak a privilegizált származási, vallási, nemzeti, politikai csoportoknak lehessen szabadságuk. *A társadalmi gyűlölet egyik axiómája az, hogy a privilegizált csoportok csak a többiek elnyomása révén lehetnek*

12 Isaiah Berlin: A szabadság két fogalma. In: Isaiah Berlin: Négy esszé a szabadságról. Európa Kiadó, Budapest, 1990, 334–444. o.

13 A magyar fordításban itt is, mint a hasonló helyeken mindig, a „faji” kifejezés található, amely azonban nemcsak nyelvi hibás, de a társadalmi gyűlölet szótárának fontos eleme, ezért ki kellene végre gyomlálni a törvényeinkből és a tudományos nyelvől egyaránt.

14 A Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya, ENSZ, 20. cikk, 2. bekezdés.
<http://www.hrweb.org/legal/cpr.html>

15 <http://tasz.hu/szolasszabadsag/az-antiszemita-beszed-szabadsag-resze>

szabadok. Isaiah Berlinnek igaza van, amikor azt írja, hogy „egyesek szabadsága mások korlátozásán alapul”¹⁶, azaz korlátozni lehet, sőt kell azokat, akik származási, vallási, nemzeti, politikai alapon meg akarnak fosztani másokat a szabadságuktól. A magyar szélsőjobboldal trükkje az, hogy a társadalmi gyűlölet korlátozására tett kísérleteket az ő szabadságuk korlátozásaként állítják be. Ennek a trükknek igen sokan bedőlnek, és nem veszik észre, hogy éppúgy nem lehet mások szabadságának megsemmisítésére jogot adni, ahogy nem lehet a betörésre és a gyilkosságra sem.

A gyűlöletbeszéd ugyanakkor maga is agresszió, még abban az esetben is, ha nem szólít fel közvetlenül erőszakra. A célcsoportok tagjainak megjelölésére alkalmazott kifejezések nyílt vagy kódolt formában, de minden esetben úgy mutatnak be emberi lényeket, „mint akik kevesebbek, mint emberek, ez pedig az emberiség és az emberiség degradálása”.¹⁷ El kell tehát különítenünk egymástól a társadalmi gyűlöletet tápláló és a magántermészetű, felindulásból, dühből vagy egyszerűen csak a vitából fakadó személyes megjegyzéseket, amelyeknek nincs közük egyes csoportok társadalmon kívülre kergetéséhez. A választóvonalat egyértelműen a privilégiumok létrehozására és mások szabadságtól való megfosztására törekvés jelöli ki.

A társadalmi gyűlölet működés módja: a gyűlölet-bűncselekmények

A gyűlölet-bűncselekmény definíciói általában a pszichológiai gyűlöletfogalomon alapulnak. A legtöbb definíció szerint a gyűlölet-bűncselekmény az a bűncselekmény, amelynek előítélet vagy gyűlölet a motivációja.¹⁸ Ez a meghatározásmód bizonyonnyal megfelelő a probléma felületi kezeléséhez, ez azonban kevés, mert pontosan azokat a tényezőket teszi zárójelbe, amelyek folyamatosan újratermelik ezt a bűnözési módot. A definíciók egy másik csoportja azt hangsúlyozza, hogy akkor beszélhetünk erről a bűncselekményről, ha az elkövető nem egyszerűen csak gyűlöli az áldozatát, mivel a fő jellemzője az

¹⁶ Isaiah Berlin: i. m. 347. o.

¹⁷ Kevin W. Saunders: Degradation. What the History of Obscenity Tells Us about Hate Speech. New York University Press, New York–London, 2011, p. 103.

¹⁸ Hate Crime – The Cross-Government Action Plan. September 2009, p. 1., Appendix E. <http://library.npia.police.uk/docs/homeoffice/hate-crime-action-plan.pdf>; David L. Hudson Jr.: Hate Crimes. Chelsea House, New York, 2009, p. 11.

áldozat adott csoporthoz tartozása.¹⁹ Ez utóbbi, az áldozatok felől vizsgálva a jelenséget, jól illeszkedik a társadalmi gyűlölet ellenségképző és ellenségkereső sajátosságához. Konkrétan, Magyarországon ma leginkább a cigányok, a zsidók, valamint a melegek azok, akiket a gyűlölet-bűncselekmények elkövetői áldozatként kiválasztanak, vagyis ők képviselik azokat a tulajdonságokat, amelyek megtörik a magyar társadalomnak azt a homogenitását, amit a társadalmi gyűlölet képviselői elképzelnék.

Magyarországon különösen fontos a gyűlölet-bűncselekmény fogalmának újradefiniálása, mert *a rendszerváltás óta eltelt évtizedekben a kulturális, jogi, közigazgatási és politikai elit teljes kudarcot szenvedett a társadalmi gyűlölet elleni küzdelemben*, ha volt egyáltalán bármiféle küzdelem. Visszatekintve inkább tűnik úgy, hogy a magyar elit a saját korlátoltságával és (zavaros) szabadságfelfogásával birkózott, közben pedig egyre inkább gyakorlati védelmet nyújtott a társadalmi gyűlölet képviselőinek. Így juthattunk odáig, hogy a mai Magyarországon neonáci szervezetek sokasága működik, akár a bírósági tiltás ellenére is, hogy a művészetben, a tudományban és a médiában létjogosultságot kaptak azok a nézetek, amelyek szintiszta embertelenséget, a társadalmi gyűlölet különféle módon megformált változatait képviselik. Látva ezt a következményt, becsapnánk magunkat, ha azt állítanánk, hogy mindez az elmúlt két évtizedben az értelmiség által alkalmazott megközelítésmódok és definíciók ellenére történt. Hosszú út vezetett addig a közönyig, amellyel a magyar társadalom és a közhatalmi szervezetek tekintettek és tekintenek még ma is a romák ellen elkövetett sorozatgyilkosságra, nem is beszélve az ellenük elkövetett egyéb bűncselekményekről. A hetvenes évek elején a rendőrség „szakértői” által kreált, egyértelműen rasszista „cigánybűnözés” fogalom nélkül nem történhetett volna meg a sorozatgyilkosság. És ha nem védelmeznék még mindig oly sokan a rendőrségen belül, akkor a nyomozás során nem kerülgettek volna az igazságot és nem akarták volna elkenni, másnak beállítani a gyilkosságokat és egyéb gyűlölet-bűncselekményeket.²⁰ Mára *a társadalmi gyűlölet intézményesedett* Magyarországon, most már tehát nem az a kérdés, hogyan szankcionáljunk egy-egy a társadalmi gyűlöletből fakadó bűncselekményt, hanem az, hogyan szerezhetjük

¹⁹ Phyllis B. Gerstenfeld: *Hate crimes: Causes, Controls and Controversies*. Sage, London, 2004, p. 9.; Carolyn Petrosino: *Connecting the Past to the Future: Hate Crime in America*. In: Barbara Perry (ed.): *Hate and Bias Crime: A Reader*. Routledge, London, 2003, p. 10.

²⁰ Lásd például Fekete Gy. Attila: *Hamis jelentés Tatárszentgyörgyről*. Népszabadság, 2010. június 28. http://nol.hu/belfold/20100628-hamis_jelentes_tatarszentgyorgyrol/; http://jogtalanul.blog.hu/2011/10/05/hogyan_keni_el_a_rendorseg_a_gyulolet_buncselekmenyeket

vissza a közhatalmi intézményrendszert és a kultúrát a társadalmi gyűlölet képviselőitől.

A kiutat nem találhatjuk meg akkor, ha csupán azt hangsúlyozzuk, hogy a gyűlölet-bűncselekmények a kisebbségi csoportok ellen irányulnak. Ezek a cselekmények ugyanis nem egyszerűen az adott csoportokat célozzák, hanem magát a *társadalmi diverzitást*. A gyűlöletbeszéd által kijelölt határokat a kiválasztott és megjelölt ellenségek veszélyeztetik, ők képviselik azt a változatlanságot, amelyet a társadalmi gyűlölet képviselői képtelenek felfogni és elviselni. Az a rasszizmus, amely ma hódít, éppen ezért nem csak biológiai alapokat keres, inkább a kulturális differenciát preferálja, ezért a társadalmi gyűlölet mai képviselői nem is szívesen mondják magukat rasszistának a hagyományos értelemben: „Említettem én valahol a »genetika« vagy a »rassz« szót? Nekem a szomáliai kultúrával van bajom, nem a szomáliai génekkel” – írta a kommentező egy politikai blogon.²¹ A Jobbik is folyton tagadja, hogy rasszista lenne²², és érvelésének középpontjában a kulturális rasszizmus áll, amelyet „csupán” gyakorlatilag vegyít a hagyományos, biológiai rasszizmussal. A társadalmi gyűlölet és a gyűlölet-bűncselekmény nem választhatók el egymástól, közösen kell tehát elemezni őket, és ha kezelni akarjuk a problémát, akkor e kettővel együtt kell foglalkoznunk.

A gyűlölet-bűncselekmények, különösen a Magyarországhoz hasonló országokban, ahol a többségi társadalom évszázados bűnei máig sincsenek feldolgozva, nem csupán egyének, de nem is csupán a kiválasztott csoportok ellen elkövetett bűncselekmények. Ebből következően nem is lehet egy „közösség tagja elleni erőszakként” kezelni, ahogyan a gyűlöletbeszédet sem „közösség elleni izgatásként”, netán „uszításként”, ahogyan azt a magyar jogszabályok teszik. Az izgatás legalább az 1878. évi V. törvény VI. fejezetének megfogalmazása óta van jelen a magyar jogi gondolkodásban, és a mai büntető törvénykönyvben is nagyjából ugyanazzal a szemlélettel szerepel, mint akkor (a törvény és a hatóságok elleni engedetlenségre biztatás). Ezt egészítették ki nem túl nagy fantáziával a „közösség elleni izgatással”, és ebből vezették le a „közösség tagja elleni erőszakot”. Az izgatás, az uszítás (láztítás, bujtogatás), akárcsak a gyűlölet, a rendszerváltás utáni értelmezésekben teljesen pszichológiai felfogásban szerepel. Valahogy úgy képzelik el az ezzel foglalkozó jogalkotók és jogértelmezők, hogy az tesz ilyet, aki „olyan

²¹ Komment egy politikai blogon 2009. augusztus 21.: www.pickledpolitics.com/archives/5603

²² Csak néhány példa: <http://www.noltv.hu/video/4642.html>;

http://atv.hu/cikk/20120929_embernek_nem_nevezhető_faj_vona_szerint_a_jobbik_nem_rasszista;

http://nol.hu/belfold/vona_a_jobbik_nem_rasszista_sot

*feszültséget gerjesztő, lázongó magatartást tanúsít, amely alkalmas arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly mértékben szítsa fel, amely gyűlölet kiváltására és ezzel a társadalmi rend és béke, a harmonikus és toleráns emberi kapcsolatok megzavarásához vezethet*²³. Ez a megfogalmazás úgy kezeli ezt a jelenséget, mint amelynek sem környezete, sem feltételei nincsenek. Úgy, mintha egy „feszültséget gerjesztő, lázongó magatartás” bárhol, bármilyen feltételek között eredményt érhetne el. Pedig nagy a különbség aközött, ha valaki kiáll valahová és a legocsmányabb szavakkal arról beszél, hogy mennyire gyűlöletesek a szomszédai, az arra járók pedig kiröhögik, és aközött, ha valaki egy egyenruhás rohamosztágot küld ugyanilyen üzenettel román vagy zsidók által lakott településekre, városrészekbe. A rendszerváltás utáni fejleményeket tekintve, mintha minden egyes „bűdös cigányozó” vagy „mocskos zsidózó” írás, avagy szónoklat előzmény és következmény nélküli lenne, mintha a befogadó közönsége teljesen érintetlen lenne ezektől a gondolatoktól és tettektől, mintha nem alkotnának már réges-régen egy rendszert. Egyértelműbben megfogalmazva, mintha csak véletlenül kerültek volna a magyar kultúra és politika színpadára. Mintha *Németh György*nek az a kijelentése, hogy „a cigányság bomlástermék”, hirtelen ötletből eredt volna, a befogadók pedig mindaddig ártatlanok lettek volna az ilyesféle eszméktől. Pedig dehogy, nagyon is fontos, hogy ez éppen a Magyar Katolikus Újságírók Szövetsége és a Századvég által rendezett konferencián hangzott el.²⁴ A szónok lehetőleg mindig olyanokhoz beszél, akik hozzá hasonlóan gondolkodnak. Csak azt és akkor lehet feltűzteni a cselekvésre, aki és amikor már készen áll rá. De mit is beszélek, hiszen a pszichológizáló megközelítés éppen azt teszi lehetetlenné, hogy politikai minőségében tekintsünk a társadalmi gyűlöletre, holott Magyarországon már jó ideje létezik az a kulturális és politikai közeg, amely nemcsak elvárja, de meg is követeli a társadalmi gyűlölet nyílt képviselését. A törvényeket megalkotó politikusok ennek ellenére mindaddig úgy fogalmazták meg a törvényeket, hogy csak véletlenül legyen lehetőség a gyűlölet-bűncselekmények szankcionálására, a társadalmi gyűlöletére pedig sehogyan se. Azzal is tisztában kell lennünk, hogy az intézmények a törvényeknek megfelelően viszonyulnak

²³ BH, 1998/521. bírósági határozat. Idézi Mádl Ferenc köztársasági elnök Holló Andrásról, az Alkotmánybíróság elnökéhez 2003. december 20-án, a Btk. módosítása kapcsán írt levelében. http://alkotmanyjog.jogiforum.hu/upload/ke_abind_normkont.pdf

²⁴ „A cigányság bomlástermék” – sokkoló mondat egy keresztény konferencián. HVG, 2013. április 12. http://hvg.hu/itthon/20130412_ciganysa_kereszteny_konferencia ; Nyusztay Máté: Botrányos konferencia a cigányságról. Népszabadság, 2013. április 12. http://nol.hu/belfold/romboloknak_megtortlas_bomlastermeknek_atterites

egy-egy problémához, mégpedig mindig úgy, hogy a lehető legkevesebb konfliktust gerjesszék a döntéseikkel és cselekedeteikkel, nem a társadalomban, mert azzal szinte semmit sem törődnek, hanem a szervezetek között és saját határaikon belül.

Merre kereshetjük tehát a kiutat? Egyértelmű, hogy nincs pusztán jogi megoldás, de ettől még szükségünk van egy olyan definícióra, amely alapot ad a probléma jogi kezelésére is. A társadalmi gyűlölet komplex rendszer, amelyet sem megérteni, sem kezelni nem lehet, ha csupán egyik elemét, mondjuk a fizikai sérelmekkel járó bűncselekményeket akarjuk megakadályozni. A társadalmi gyűlölet dimenzióit tehát együttesen kell az intézményrendszer számára is értelmezhető, szankcionálható meghatározásba foglalni. Ha nem így teszünk, akkor Magyarországon és a hozzá hasonló országokban semmi esély sincs a gyűlölet visszaszorítására, pedig az általa meghúzott virtuális határvonalon ma már folyamatos háborút folytat a homogenitást tagadók és veszélyeztetők ellen. A gyűlölet-bűncselekmény tehát nem más, mint a szélsőjobboldali és neonáci csoportok fejében létező határ védelmezése. A gyűlöletbeszéd megjelöli, stigmatizálja az áldozatokat, a romákat, a zsidókat, melegeket és a politikai ellenfeleket, a gyűlölet-bűncselekmények elkövetői pedig úgy vadásznak rájuk, mint hajdanában a spártaiak a helótákra. Tehát, *minden rendű és rangú, a stigmatizáltak ellen elkövetett degradáló, kárt okozó cselekményt gyűlölet-bűncselekménynek kell tekinteni*, még akkor is, ha a Btk. eddig nem minősítette azokat bűncselekménynek. Nem lehetséges ugyanis egyszerűen a közönséges bűncselekményekből megkreálni a társadalmi gyűlölet ellen használható, vagyis visszaszorítását eredményező definíciót, teljesen újat kell alkotni. Például, ha elfogadjuk az itt kifejtett megközelítést, a gárdák minden egyes „közbiztonsági” felvonulását a gyűlölet-bűncselekmények közé kell utalni.

Miért vallott kudarcot Magyarország a gyűlölet elleni küzdelemben?

Jól látható a rasszista és neonáci eszmék intézményesüléséből és elfogadottságából, hogy Magyarországon a rendszerváltás óta eltérő ütemben, de megállás nélkül hódíthatott teret a társadalmi gyűlölet. Az értelmiség és az intézményrendszer teljes kudarca azzal a következménnyel járt, hogy a társadalmi gyűlölet képviselői szinte teljes szabadságot kaptak. Az alcím valójában pontatlan, mert leszámítva néhány Don Quijote eleve kudarcra ítélt egyéni ellen-

állását, Magyarországon semmilyen küzdelem nem volt. A társadalmi gyűlölet képviselői minden közhatalmi intézményben és minden politikai pártban jelen voltak, és ami még fontosabb, sehonnan sem rúgták ki őket, sehol sem mondták ki nyilvánosan, hogy éppen a rasszizmusuk miatt, szakmailag alkalmatlanok a pozíciójukra és a feladatukra. Sőt, a legtöbb befolyásos, döntésre jogosult ember még csak fel sem ismerte a rasszizmust, a homofóbiát, vagy a nőgyűlöletet. Ez nem (csupán) a műveletlenségükből következett, hanem abból, hogy az ő gondolkodásukban is jelen volt és jelen van, és ennek következtében magától értődőnek tekintették és tekintik a cigányokat, nőket stb. megalázó bánásmódot, még akkor is, ha a fizikai erőszakot elutasították.

Ebben a közegben, ahol a politikai és az értelmiségi közvélemény nem elítéli, hanem inkább támogatja a megkülönböztetéseket, teljesen *hamis*, sőt kifejezetten *káros* volt az a magatartás, amely megakadályozta a társadalmi gyűlölet elleni fellépést. A károkozás nem elméleti feltevés, hiszen mindenhol érzékelhető a társadalomban: a Jobbik parlamenti felszólalásaitól a gárdák és az állpolgárőrök akcióin át az utcai támadásokig. Mivel ez az engedékenység tehetetlenségre kárhóztatta a közhatalom intézményeit, az lett a következménye, hogy még az sem tett semmit a társadalmi gyűlölet ellen, aki erkölcsileg szükségesnek érezte volna. A magyar társadalom és a magyar állam semmilyen gátat nem emelt a szélsőjobbboldali, sőt a neonáci gondolkodás és szervezkedés ellen, közömbösen szemlélte, ahogy elárasztja a sajtót, az iskolákat és a politikai életet. Volt ugyan néhány bátortalan és eléggé esetlen kísérlet, de eddig még csak azokat büntették meg az így létrehozott törvények alapján, akiket azoknak meg kellene védeniük.²⁵ A társadalmi gyűlölet koncepciója felől nézve különösen abszurd a többség védelme és az ennek érdekében hozott jogszabály.²⁶ Ez ugyanis azt jelenti, hogy (alap)törvényben rögzítették azokat a határokat, amelyeket éppen a társadalmi gyűlölet jelölt ki. *A többség védelmét szolgáló törvények nem mások, mint a társadalmi gyűlölet és az általa követelt privilégiumok inverz, indirekt kodifikációi.*

A 2011. évi népszámlálás eredményei a magyarországi társadalom diverzifikálódásról tanúskodnak²⁷, arról, hogy egyre többen tekintik magukat kisebbségi magyarnak, vagy egyszerűen csak kisebbséghez tartozónak, és arról, hogy felgyorsult a szekularizáció. Ezek a folyamatok feltehetően fel-

²⁵ Rasszista támadásért ítélték el romákat. [origo], 2012. július 3.

<http://www.origo.hu/ithon/20120703-rasszista-tamadasert-itelek-el-romakat.html>

²⁶ Lásd például az alaptörvény negyedik módosításának 5. cikk (5) bekezdését: „A véleménynyilvánítás szabadsága nem irányulhat a magyar nemzet [...] méltóságának megsértésére.”

²⁷ http://www.ksh.hu/nepszamlatas/tablak_teruleti_00

erősítik a homogén, keresztény-magyar társadalmat vizionáló gyűlöletcsoportok és pártok agresszivitását, de korántsem magyarázzák meg azt, hogy a magyar társadalom – ellentétben a norvéggal – nyitott a társadalmi gyűlöletre. Sőt ezektől a folyamatoktól éppen ellenkező hatást várhatnánk, csakhogy hiába. Kell tehát lennie más tényezőnek is, olyannak, amely sokkal erőteljesebben befolyásolja a társadalmi homogenitásra való vágyakozást. Felhozhatjuk még érvek, hogy egy ideje a kapitalizmus fejlődésének társadalmi következménye egyes marginalizált csoportok kiilleszkedése²⁸ és a prekariátus,²⁹ vagyis egy bizonytalan, állandó veszélyhelyzetben lévő osztály létrejötte. Magyarországon elsősorban a romák helyzetének alakulásában mindkét folyamat megfigyelhető és mindkettőnek az a következménye, hogy a társadalom egy része leválik a többről és egyre inkább elszigetelődik. Erre a folyamatra természetesen különféle válaszokat lehet adni, és egy társadalom lényegi sajátosságaira mutat rá, hogy melyik lehetőséget választja. Az, hogy az európai történelemben számos ország ilyen helyzetben a társadalmi gyűlöletet választotta, egyáltalán nem bizonyíték arra, hogy a társadalmi válsághelyzetekből szükségszerűen következik a szélsőséges lehetőségek elfogadása.

A társadalmi gyűlöletet képviselők azt ajánlják, hogy fogadjuk el és vigyük a végsőig ezt a folyamatot, azaz intézményesítsük a prekariátus elválasztását a társadalomtól: szegregáljuk az oktatást, hozzuk létre a kényszermunka rendszerét, alkalmazunk állandó rendőri (csendőri) felügyeletet, és persze alkalmazunk megfélemlítést meg súlyos büntetéseket azok ellen, akik nem engedelmessé válnak az állami kényszernek.³⁰ Az ilyesfajta rendszerek akkor működnek „jól”, ha könnyedén azonosítani lehet az oda tartozókat, ehhez pedig meg kell jelölni őket. A náci erre a célra használták a sárga csillagot, ma azonban a gyűlöletbeszéd funkciója stigmatizálni az áldozatokat. Világosan kell látni, hogy minden, ennek az alternatívának tett engedmény egyre elfogadottabbá teszi a gyűlölet-bűncselekményeket. Ezért van az, hogy a gyűlölet-bűncselekmények egyik-másik típusa a mai Magyarországon már csak a jogvédők számára abnormális cselekmény.

28 Robert Castel: A szociális kérdés alakulásai. A bérmunka krónikája. Kávé Kiadó, Budapest, 1998, 419–431. o. [A Szociálpolitikai Értesítő Könyvtára]

29 Lásd például Guy Standing: The Precariat: The New Dangerous Class. Bloomsbury Academic, 2011

30 Lásd például az izsáki rendőrségen agyonvert román állampolgárságú cigány férfi esetét.

http://atv.hu/belfold/20130410_peppe_volt_verve_halaleset_es_kenyszervallatas_miatt_nyomoznak_izsakon

<http://www.origo.hu/itthon/20130411-az-izsaki-rendorsegen-agyon-vert-orgovanyi-ferfi-kapcsolata-helyiekkel.html>

A másik alternatíva a kiilleszkedés feltételeinek korlátozása, lehetőség szerint a felszámolása. Erre csak akkor van esély, ha a társadalmi szolidaritás megjelenik a társadalompolitikában, és a közhatalmi szervezetektől a politikai hatalom és a közvélemény egyaránt megköveteli, hogy védelmet nyújtson a margón kívülre szorultaknak. Egy demokratikus állam alapvető kötelessége, hogy nyitva tartsa azokat a kapukat, amelyekeken keresztül visszatérhetnek a társadalomba a kiilleszkedettek. Ennek a politikának a sikere alapvetően attól függ, tisztában vannak-e politikusok és a közhatalmi szervezetek alkalmazottai a demokrácia és a szabadság határaival, másként fogalmazva azzal, hogy melyek azok a nézetek és események, amelyeket már nem lehet tolerálni egy demokráciában. Magyarországon ebben a tekintetben teljes a zűrzavar. Ha tehát ezt az alternatívát választjuk, akkor meg kell tennünk, amit eddig nem tettünk meg: világosan ki kell jelölnünk a tolerancia és a demokrácia határait. A hálózati társadalomban ugyanis új jelentést kap a társadalmi gyűlölet verbális és gyakorlati változata egyaránt. Ahogyan az információáramlás, a társadalmi esélyek is nagyrészt attól függenek, hogy milyen jelölést kap egy-egy a hálózat bizonyos pontjaira belépni kívánó egyed. Vagyis már az előtt eldől, lesz-e lehetősége elindulni egy bizonyos pályán, hogy bármit is tett volna. A gyűlöletbeszéd ezt a jelölést végzi el, ahogy látjuk, ez még kiegészül azzal, hogy az önmagukat többségnek tekintők a verbális síkon privilégiumokat kapnak, sőt ezeket homályos formában ugyan, de belefogalmazzák a törvényekbe is. Ez pedig *legitimálja a gyűlölet-bűncselekményeket*, még ha azok jogilag illegálisak is.

Hogy melyik alternatívát választja egy társadalom, az attól függ, hogy kulturálisan és politikailag nyitott-e a társadalmi gyűlöletre. A gyűlöletre nyitott társadalmak *degradálják a következményeket*, ezért sem formálisan, sem informálisan nem kezelik társadalmi problémaként a társadalmi gyűlöletet. Azaz nem tekintik olyan jelenségnek, amely következményeit tekintve átstrukturálja a társadalmat és amellyel szemben a közhatalomnak minden eszközével fel kell lépnie. Mint a többi társadalmi problémát, ezt is *negligálják*, mind kulturálisan, mind pedig jogilag. Úgy, ahogyan Magyarországon is történt, befogadják, eltűrik, néha még támogatják is az intézményesülését, ez pedig azzal jár, hogy az ország az első, katasztrofális következményekkel járó alternatívát választja. Az ilyen országokban általában merev, átjárhatatlan a társadalmi hierarchia, vagy legalábbis ilyen hierarchia létrehozására törekednek. De minél merevebb hierarchia uralkodik egy társadalomban, az annál rugalmatlanabb, azaz annál inkább képtelen a változásokra megfelelően reagálni, minek következtében egyre kiszolgáltatottabb a társadalmi gyűlöletnek.

A társadalmi gyűlölet előtt zárt társadalmak a *következményekre* helyezik a hangsúlyt, ezért minden esetben társadalmi problémaként kezelik ezt a jelenséget. Mint minden társadalmi probléma, ez is csak a tényleges dimenzióit figyelembe véve, komplex módon kezelhető. Téved tehát, aki azt hiszi, a kulturális elszigetelés elegendő, és az is téved, aki megelégedne a jogi és hivatali szankciókkal. Ma a társadalmi gyűlölet előtt zárt társadalmak a lehető legváltozatosabb eszközökkel és módszerekkel veszik fel a küzdelmet a társadalmi gyűlölet ellen. Világosan kijelölik a demokrácia határait, ez persze nem jelent feltétlen büntetőjogi tiltást, viszont minden esetben változatos és valóságos szankciókkal jár együtt.

Más problémakezelést és szabályozást igényelnek azok az országok, amelyekben a közösség nem utasítja el a gyűlöletkeltést, ahol tehát kulturálisan nem lehet útját állni a társadalmi gyűlölet intézményesülésének. Magyarország sajnos ezek közé az országok közé tartozik.

IRODALOM

- Allport, Gordon W.:** Az előítélet. Osiris Kiadó, Budapest, 1999 (Eredeti megjelenés: The Nature of Prejudice. Addison-Wesley Pub. Co., Reading, 1954.)
- Berlin, Isaiah:** A szabadság két fogalma. In: **Isaiah Berlin:** Négy esszé a szabadságról. Európa Kiadó, Budapest, 1990
- Bonilla-Silva, Eduardo:** Racism without Racist. Color-Blind Racism and the Persistence of Radical Inequality in the United States. 2nd ed. Rowman & Littlefield Publ., 2006
- Castel, Robert:** A szociális kérdés alakváltozásai. A bérmunka krónikája. Kávé Kiadó, Budapest, 1998 [A Szociálpolitikai Értesítő Könyvtára]
- Fekete Gy. Attila:** Hamis jelentés Tatárszentgyörgyről. *Népszabadság*, 2010. június 28.
- Fábián Tamás:** A halálra vert Józsinak volt-e valami betegsége? [*origo*], 2013. április 11. <http://www.origo.hu/fitthon/20130411-az-izsaki-rendorsegen-agyon-vert-orgovanyi-ferfi-kapcsolata-a-helyiekkel.html>
- Fleck Zoltán – Krémer Ferenc – Navratil Szonja – Uszkiewicz Erik:** Technika vagy érték a jogállam? A jogállami értékek átadása és az előítéletek csökkentése a jogászok és rendőrtisztek képzésében. L' Harmattan Kiadó, Budapest, 2012
- Gerstenfeld, Phyllis B.:** Hate crimes: Causes, Controls and Controversies. Sage, London, 2004
- Hudson Jr., David L.:** Hate Crimes. Chelsea House, New York, 2009
- Jorde, Lynn B. – Wooding, Stephen P.:** Genetic variation, classification and "race". *Nature Genetics*, vol. 36, 2004 October
- Krémer Ferenc:** A biztonság intézménye és a rendőrség. *Replika*, 2011/1.
- Lentín, Alana:** Racism and Anti-racism in Europe. Pluto Press, London, 2004

Lentin, Alana – Titley, Gavan: The Crisis of Multiculturalism, Racism in a Neoliberal Age. Zed Books Ltd., London, 2011

Loury, Glenn C.: A faji egyenlőtlenségek anatómiája. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002

Nyusztay Máté: Botrányos konferencia a cigányságról. *Népszabadság*, 2013. április 12.

Petrosino, Carolyn: Connecting the Past to the Future: Hate Crime in America. In: **Perry, Barbara (ed.):** Hate and Bias Crime: A Reader. Routledge, London, 2003

Saunders, Kevin W.: Degradation. What the History of Obscenity Tells Us about Hate Speech. New York University Press, New York–London, 2011

Standing, Guy: The Precariat: The New Dangerous Class. Bloomsbury Academic, 2011

Tietze, Tad: Language, violence, politics. In: **Humphrys, Elizabeth – Rundle, Guy – Tietze, Tad (eds.):** On Utøya: Anders Breivik, Right Terror, Racism and Europe. Elguta Press, 2011, www.pickledpolitics.com/archives/5603

„Embernek nem nevezhető faj”. Vona szerint a Jobbik nem rasszista. *atv.hu*, 2012. szeptember 29.
http://atv.hu/cikk/20120929_embernek_nem_nevezhető_faj_vona_szerint_a_jobbik_nem_rasszista

„Péppé volt verve”. Agyonverték egy fogvatartottat az izsáki rendőrörsön. *atv.hu*, 2013. április 10.
http://atv.hu/belfold/20130410_peppe_volt_verve_halaleset_es_kenyszervallatas_miatt_nyomoznak_izsakon

A jobbik nem rasszista. Vona Gábor beszéde az Avason. *Népszabadság*, 2012. október 18.
<http://www.nol.tv/video/4642.html>

Hogyan keni el a rendőrség a gyűlölet-bűncselekményeket? *Jogtalanul*, a TASZ romaprogramjának blogja, 2011. október 5.
http://jogtalanul.blog.hu/2011/10/05/hogyan_keni_el_a_rendorseg_a_gyulolet_buncselekmenyeket

Magyarország alaptörvényének negyedik módosítása
<http://www.parlament.hu/irom39/09929/09929.pdf>

Vona: a Jobbik nem rasszista: sőt! *Népszabadság*, 2009. június 30.
http://nol.hu/belfold/vona_a_jobbik_nem_rasszista_sot